

สร้อยฟ้า :
ตัวละครพลัดถิ่นในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

Soifa :
A Displaced Person in Khun Chang Khun Phaen

ชุมสาย สุวรรณชมภู*
Chumsai Suwanchompoo

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทของสร้อยฟ้า ตัวละครในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ในฐานะตัวละครพลัดถิ่น ผลการศึกษาพบว่า สร้อยฟ้ามีสถานภาพเดิมเป็นเจ้าหญิงแห่งเมืองเชียงใหม่ นางต้องพลัดถิ่นมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในฐานะ “ตัวจำนำ” คือเป็นภรรยาพระราชทานของพลายงาม การเป็นคนพลัดถิ่น ทำให้นางต้องสูญเสียอัตลักษณ์ทางสังคมและทางวัฒนธรรม นางจึงต้องตอบโต้และทำให้นางเป็นตัวละครปักษ์ในที่สุด

คำสำคัญ : สร้อยฟ้า ตัวละครพลัดถิ่น ขุนช้างขุนแผน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

This paper analyses the role of the character of Princess Soifa as a displaced person in the Wachirayan Library edition of Khun Chang Khun Phaen. Originally Soifa has the status as the princess of Chiangmai, but is to Ayutthaya as a prisoner of war and acquires a new status as a “royalty presented wife” of an Ayutthaya nobleman. As a displaced person, Soifa lost her prior identity and has to express some reflection as an antagonist.

Keywords : Soifa, Displaced Person, Khun Chang Khun Phaen.

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นบทเสภาที่มีผู้ใช้ศาสตร์ต่าง ๆ หลายแขนงมาศึกษา อาทิเช่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ จิตวิทยา นิติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์และนิเทศศาสตร์ เป็นต้น การศึกษาโดยใช้ศาสตร์แขนงต่าง ๆ มาอธิบายองค์ประกอบและการใช้ภาษาของวรรณคดีเรื่องนี้ ส่งผลให้คุณค่าของวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนชัดเจนหลากหลายและลุ่มลึกขึ้น

การศึกษาเรื่อง “คนพลัดถิ่น” เป็นแนวทางการศึกษาส่วนหนึ่งของวรรณคดีวิจารณ์แนวโพสโตโคโลเนียล (Postcolonial Literary Theory)* วรรณคดีแนวนี้นุ่งศึกษาพฤติกรรมของผู้ที่อยู่ในอาณานิคมที่ปรับเปลี่ยนไป เพราะถูกเจ้าอาณานิคมครอบครองเจ้าอาณานิคมเมื่อได้ครอบครองอาณานิคมแล้ว มักบังคับให้ผู้อยู่ในอาณานิคมรับวัฒนธรรมของตน เพราะคิดว่าวัฒนธรรมของตนดีกว่า การครอบงำทางวัฒนธรรมเช่นนี้

* สรุปความจาก ตริศศิลป์ บุญขจร. ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แนวโพสโตโคโลเนียล : ความเป็นมา ลักษณะเด่นและแนวโน้ม. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๔ สืบค้นได้จาก <http://www.pha-lit.arts.chula.ac.th>.

เป็นผลที่ทำให้ผู้ที่ต้องตกเป็นอาณานิคมสูญเสียอัตลักษณ์ เกิดความคับข้องใจและพยายามหลีกเลี่ยงความคับข้องใจนั้น

ในยุคล่าอาณานิคม ผู้ล่าอาณานิคมที่มีกำลังและอำนาจจะได้ครอบครองดินแดนที่ตนต้องการ เมื่อได้ครอบครองดินแดนแล้ว ผู้ครอบครองมักนำวัฒนธรรมของตนมาใช้กับผู้ที่ตนครอบครอง เพราะพิจารณาแล้วว่าวัฒนธรรมของตนดีกว่า แต่อีกวิธีหนึ่ง ผู้ครอบครองพื้นที่อาจกวาดต้อนผู้ถูกครอบครองเข้าไปอยู่ในพื้นที่ของตนเพื่อผลประโยชน์ด้านแรงงาน ผู้ถูกครอบครองจะต้องจากมาตุภูมิของตนเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่ตนไม่คุ้นเคย ต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมใหม่และกลายเป็นคนพลัดถิ่น

การศึกษาเรื่อง *สร้อยฟ้า* : คนพลัดถิ่นในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายถึงพฤติกรรมและผลกระทบจากพฤติกรรมของตัวละครสร้อยฟ้าในฐานะคนพลัดถิ่น โดยใช้แนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นซึ่งเป็นการศึกษาส่วนหนึ่งของวรรณคดีวิจารณ์แนวโพสท์โคโลเนียล ร่วมกับการใช้หลักจิตวิทยาเรื่องความคับข้องใจประกอบกัน การศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาทดลองใช้แนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่นซึ่งเป็นแนวคิดที่ใช้กับวรรณกรรมทางตะวันตกยุคล่าอาณานิคมมาปรับใช้กับวรรณคดีไทย

สร้อยฟ้าในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นตัวละครพลัดถิ่น สาเหตุจากศึกสงคราม กล่าวคือ หลังจากศึกเชียงใหม่ครั้งที่สอง ขุนแผนและพลายงามแม่ทัพของกรุงศรีอยุธยาชนะศึกจึงจับเจ้าเมืองเชียงใหม่ นางอัปสรพระมเหสี และสร้อยฟ้าพระราชธิดาทั้งกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินทั้งปวงส่งลงมายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อเจ้าเมืองเชียงใหม่ยอมรับผิดและยอมเป็นเมืองขึ้น พระพันวษาพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจึงโปรดให้ทั้งหมดกลับคืนไปเชียงใหม่ ยกเว้นสร้อยฟ้าที่อยู่ในฐานะ “ตัวจำนำ” ต้องอยู่ในอยุธยาในสภาพเป็น “คนพลัดถิ่น” คือต้องจากถิ่นที่อยู่และวัฒนธรรมของเชียงใหม่ซึ่งเป็นลาวล้านนา มาอยู่ในวัฒนธรรมของอยุธยาซึ่งเป็นไทยกลาง สร้อยฟ้าจึงต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมและวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเป็นไปอย่างยากยิ่ง

สร้อยฟ้า : ราชธิดาอาณาจักรเชียงใหม่ผู้สูงศักดิ์

สร้อยฟ้าเป็นพระราชธิดาของเจ้าเชียงใหม่กษัตริย์เมืองเชียงใหม่กับนางอัปสรพระมเหสี สถานภาพเดิมของสร้อยฟ้าจึงเป็นเจ้านายชั้นสูงและมีรูปร่างลักษณะที่

งดงามดั่งบทชมโฉมที่ขุนแผนและพลายงามกล่าวถึงเมื่อลอบเข้าไปในห้องบรรทมของนางอัปสรและสร้อยฟ้าว่า

.....
 พึ่งเป็นสาวรุ่นร่างกระจำดวง
 เหมือนโกมุทที่ผุดหลังขลา
 เจ้าพลายแลเล็งเพ่งไม่พริบ
 สนิทหนึ่งเหนือหมอนดั่งท่อนแก้ว
 งามชนงกัณฑ์มละม่อมละไม
 นาสิกตละทรวงพระแสงขอ
 สองปรางอย่างผิวผลมะปราง
 งามระหงทรวงศรีไม่พุ่ม
 กระหมวดมุ่นเกศาก็น่าชม

นางโฉมยงองค์นี้เป็นลูกหลวง
 ดูสองถันนั้นเป็นพวงผกาทิพย์
 พอดูตาดูตาดูใจจะให้หีบ
 พ่อกะชิบห้ามปรามก็ขามใจ
 พระพักตร์แผ่วมิได้มีรอยผีไผ่
 แต่เนตรหลับยังวิไลประหลาดนาง
 โอษฐ์ล่อเรียมริมเหมือนจิมผาง
 ดูทรวงคอคองอย่างกลิ้งกลม
 เปร็ดพร้อมแต่บาทจนถึงผม
 บักป็นทองถมราชาวดี

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๒๘)

จากบทชมโฉมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ยามนอนหลับ สร้อยฟ้าเป็นสตรีที่มีรูปร่างหน้าตางดงาม นอกจากนั้น นางยังเป็นสตรีที่มีศักดิ์สกุลสูงยิ่ง คือเป็นถึงราชธิดาของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่นั้นคือเป็น “เจ้า” แต่เมื่อพลัดถิ่นมาอยู่ในอยุธยาแล้ว นางถูกลดฐานะลงเป็น “ข้า” เนื่องจากนางต้องมาเป็นภรรยาของพลายงาม หรือจมนัไวยวรรณกร ขุนนางคนสำคัญของกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น

สร้อยฟ้า : ราชธิดาผู้มั่นใจในตนเอง

ด้วยสร้อยฟ้าเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่และพระมารดาเป็นพระมเหสีเอก ประกอบกับนางมีรูปร่างหน้าตางดงามด้วยจึงทำให้สร้อยฟ้าเกิดความเชื่อมั่นในตนเองสูงยิ่ง ฉะนั้น จริตกิริยาของนางจึงแสดงออกถึงความเชื่อมั่นนี้ ครั้งเมื่อได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา พระองค์ได้พิศดูจริตกิริยาทั้งสร้อยทองพระราชธิดาของเจ้าเมืองล้านช้าง และสร้อยฟ้าแล้ว พระองค์จึงไม่โปรดจริตกิริยาของสร้อยฟ้า ดังความว่า

แล้วผืนพัตร์มาพิศเจ้าสร้อยฟ้า
ท่าทางท่วงทีก็ดีจริง
หูตากลอกกลมคมคายเหลือ
จะเปรียบก็เหมือนอย่างนางละคร
เพราพริ้งเพียวเหลือดังเรือแข่ง
ดูริมฝีปากบางลูกคางกลม
ถ้าเป็นม้าก็ม้าขึ้นระวาง
ถึงจะผูกเครื่องทองเป็นรองทรง
สร้อยทองลูกของเจ้าล้านช้าง
แต่ข้างนางสร้อยฟ้าดูน่ากลัว

ดูจริตกิริยากระดุ้งกระดิง
จะเสียอยู่แต่สักสิ่งด้วยรายอน
พิศแล้วเบือดูได้แต่ร่อนร่อน
งามงอนอ่อนแอ้นบันเวยกลม
กล้องแก้งพายจิบก็เจียนลม
เห็นลาดเลาเจ้าคารมเป็นมันคง
ถ้าเป็นช้างก็ช้างอย่างต้องประสงค์
ถ้าคนขี่ไม่ประจคงเจ็บตัว
ยศอย่างมารยาทจะยังชั่ว

.....
(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๖๗)

จริตกิริยาของสร้อยฟ้าที่พระพันวษาไม่โปรดนั้น อาจจะเป็นจริตกิริยาที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของสร้อยฟ้าเอง ที่แสดงถึงความมั่นใจในตนเอง หรืออาจจะเป็นเพราะความมั่นใจ “สถานภาพความเป็นเจ้าหญิงของเมืองเชียงใหม่” ก็ได้ แต่ก็ทำให้พระพันวษาไม่เลือกสร้อยฟ้าไว้เป็นบาทบริจาริกา ทำให้เห็นว่าจริตกิริยาของสร้อยฟ้าเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่แปลกแยกไปจากลักษณะของ “บาทบริจาริกาที่ดี” ของราชสำนักอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระพันวษาไม่โปรดจะรับนางสร้อยฟ้าไว้เป็นบาทบริจาริกา แต่ถ้าจะรับนางไว้เป็นเพียงนางพนักงานก็จะไม่สมควรอีก เนื่องด้วยศักดิ์สกุลของนางก็สูงเกินกว่าจะเป็นเพียงพนักงาน (รับใช้) ฉะนั้น สมเด็จพระพันวษาจึงยกนางสร้อยฟ้าให้เป็นบำเหน็จรางวัลแก่เจ้มนัวยะ ที่ได้ไปรบเมืองเชียงใหม่และได้ชัยชนะกลับมา

การที่สร้อยฟ้าได้เข้าเฝ้าพระพันวษาในครั้งนี้ สร้อยฟ้ามาในฐานะของเชลยที่ถูกกวาดต้อนมาและในฐานะของพระราชธิดาเมืองเชียงใหม่ สร้อยฟ้าคาดว่าตนเองน่าจะอยู่ในสถานภาพของบาทบริจาริกาของพระพันวษา แม้ว่าฐานะของนางจะเป็นรองสร้อยทอง ราชธิดาเมืองล้านช้าง เพราะพิจารณาจากการจัดลำดับเข้าเฝ้าที่สร้อยทองได้เฝ้าทางขวาและสร้อยฟ้าได้เข้าเฝ้าทางซ้าย แต่นางคงไม่คาดคิดว่า ตนเองจะถูกปฏิเสธจากพระพันวษา เพียงเพราะพระองค์ไม่โปรดในจริตกิริยาและท่าทางที่มีความเชื่อมั่นใน

ตนเองของนางเท่านั้น เหตุการณ์ครั้งนี้คงเป็นเหตุการณ์ที่สร้อยฟ้าผิดหวังอย่างยิ่งและน่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้สถานภาพ “คนพลัดถิ่น” ของนางเริ่มชัดเจนขึ้น เพราะภูมิหลังทางวัฒนธรรมการปฏิบัติตัวของนางทำให้นางเริ่มแปลกแยกกับวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ซึ่งคือวัฒนธรรมของคนในกรุงศรีอยุธยา

สร้อยฟ้า : ราชธิดายอดกตัญญู

สร้อยฟ้าราชธิดาผู้งดงามของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ นางถูกส่งตัวลงมาอยุธยาในฐานะนางเชลย เนื่องจากพระเจ้าเชียงอินทร์พระบิดาของนาง “แพ้สงคราม” ถูกขุนแผนและพลายงามจับได้ นางได้ถูกส่งตัวมาพร้อมกับพระราชบิดา พระราชมารดา และพลเมืองชาวเชียงใหม่ หากพิจารณาความผิดแล้ว โทษที่พระเจ้าเชียงอินทร์จะได้รับจากพระพันวษาคงจะเป็นโทษประหาร หากแต่เจ้าเชียงอินทร์ยอมรับผิดและยอมเป็นข้า พระพันวษาจึงลดโทษประหารชีวิตและให้กลับไปครองเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง ทั้งนี้เจ้าเชียงอินทร์ได้ถวายนางสร้อยฟ้าแด่พระพันวษาไว้ในฐานะ “ตัวจำนนำ” ดังความว่า

เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังรับสั่งโปรด
ก็กราบทูลพระองค์ทรงศักดิ์ดา
ไปเบื้องหน้าถ้าจะทำให้เคืองขัด
ตัวจำนนำคำรับไม่กลับกลาย

ปราโมทย์ดังจะเหาะขึ้นเวหา
ขอร้องพระบาทกว่าจะตาย
แม้เป็นสตัยจึงประหารให้ฉิบหาย
ขอถวายบุตรไว้ได้บาท

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๐)

พระเจ้าเชียงอินทร์คิดว่า พระพันวษาคงจะรับสร้อยฟ้าไว้ในฐานะบาทบริจาริกา แต่พระพันวษาไม่โปรดจริตกริยาของนางสร้อยฟ้า จึงยกสร้อยฟ้าให้แก่งมื่นไวยฯ การครั้งนี้พระเจ้าเชียงอินทร์ผิดหวังที่สร้อยฟ้าถูกลดฐานะจาก “เจ้า” ลงมาเป็น “ข้า” เพราะถ้านางเป็นบาทบริจาริกาของพระพันวษา นางก็ยังคงสถานภาพเป็นเจ้าอยู่ แต่เมื่อสมเด็จพะพันวษาพระราชทานนางให้แก่งมื่นไวยฯ ซึ่งแม้จะเป็นขุนนางคนสำคัญของกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังเป็น “ข้า” นางจึงมีสถานะเป็น “ข้า” ตามสามัญ

เจ้าเชียงอินทร์และนางอัสพรพระราชมารดาของสร้อยฟ้าทั้งดีใจและเสียใจ ดีใจ

ที่จะได้กลับไปเมืองของตน แต่เสียใจที่ต้องทิ้งสร้อยฟ้าไว้ที่อยุธยาในฐานะ “ตัวจำนนำ” ดังความว่า

เจ้าเชียงใหม่ทอดลูกแล้วโศกา	ว่าพ่อแม่นี้จะลาเจ้ากลับไป
เพราะมีตัวเจ้าถวายเป็นจิ้งคลายเคือง	ได้เมื่อเมืองเจ้าจะตกอยู่กรุงได้
จะโปรดปรานประทานให้หมื่นไวย	เหลืออาลัยอยู่แล้วแก้วพ่ออา

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๑)

ทั้งเจ้าเชียงใหม่และนางอัปสรต่างก็เห็นว่า สร้อยฟ้าเป็นบุคคลสำคัญ หากไม่มีนางเป็นตัวจำนนำแล้ว ทั้งสองพระองค์และชาวเมืองเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนมาก็คงจะไม่มีโอกาสที่จะได้กลับเมือง นางสร้อยฟ้าก็ยินดีที่จะอยู่เป็นตัวจำนนำสนองพระคุณพ่อแม่ ดังความว่า

ซึ่งยกลูกถวายถ่ายชีวิต	ลูกไม่คิดบิดเบือนดอกเจ้าพ่อ
ท่านจะใช้ตักน้ำหรือหามวอ	ไม่ย่อท้อจะแทนพระคุณไป

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๑)

เจ้าเชียงใหม่ได้ตรัสกับสร้อยฟ้าถึงความสำคัญของสร้อยฟ้าที่จะช่วยพระองค์และประชาชนชาวเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนมาอีกว่า

เป็นกรรมของเรานะเจ้าเอ๋ย	แต่เกิดมาพ่อไม่เคยจะหาญหัก
ครั้งนี้ขัดสนจนใจนัก	เจ้าเหมือนที่พึ่งพักของบิดา
ตลอดถึงวงศ์ศานาญาติ	ประชาราษฎร์เพื่อยากมากหนักหนา
เป็นเชลยกองทัพเขาคับมา	เหมือนลูกยาช่วยให้ออดตลอดไป
ถ้าไม่มีตัวเจ้าเข้าถวาย	ก็คงพากันตายอยู่เมืองใต้
นี่พ่อไว้เนื้อเชื่อพระทัย	จึงโปรดให้กลับคืนไปเมืองเรา

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๒)

จากความทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า สร้อยฟ้าได้เสียสละตนเอง ยอมตกเป็น “ตัวจำนนำ” อยู่ที่อยุธยาเพื่อที่จะให้พระราชบิดา พระราชมารดา วงศ์ศานาญาติตลอดจนประชาชนที่ถูกกวาดต้อนมาได้กลับคืนไปเชียงใหม่ จากเหตุการณ์ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็น

ว่า สร้อยฟ้าเป็นพระราชธิดาที่แสดงความกตัญญูทเวที่ต่ออนุภการีและประเทศชาติอย่างที่สุด เพราะความเสียสละครั้งนี้ของสร้อยฟ้าเป็นการยอมเสียสละชีวิตทั้งชีวิตที่เหลืออยู่มาอยู่ในดินแดนที่ตนไม่คุ้นเคย ต้องลดฐานะจาก “เจ้า” มาเป็น “ข้า” ดำรงตนเป็น “คนพลัดถิ่น” อย่างสมบูรณ์

คนพลัดถิ่น : ผู้สูญเสียอัตลักษณ์

สร้อยฟ้าพระราชธิดาผู้มั่นใจในตนเองของเมืองเชียงใหม่ เมื่อต้อง “พลัดถิ่น” มาอยู่ที่กรุงอยุธยาในฐานะ “ตัวจำนำ” ทำให้นางต้องสูญเสียอัตลักษณ์ที่สำคัญ คือ

อัตลักษณ์ทางสังคม

ฐานะทางสังคมของสร้อยฟ้า คือ การเป็น “เจ้า” เพราะนางคือพระราชธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่กับนางอัสรพระมเหสี เมื่อนางถูกกวาดต้อนจากเชียงใหม่ลงมาอยู่อยุธยา พระพันวษาปฏิเสธรที่จะรับนางไว้ในฐานะบาทบริจาริกาซึ่งเป็นฐานะที่พระเจ้าเชียงใหม่และสร้อยฟ้าคาดหวังไว้ พระพันวษาได้พระราชทานนางให้แก่พลายงามซึ่งได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นจมื่นไวยวรนาถ พระพันวษาเองก็ทรงทราบว่า การที่สร้อยฟ้าเป็นภรรยาของพลายงามนั้นเป็นการ “ลดฐานะทางสังคม” ของนางลงดังความที่พระพันวษาพูดกับพระเจ้าเชียงใหม่ว่า

ซึ่งลูกสาวในอกยกให้ข้า

แค่เห็นหน้าข้าก็นึกตั้งใจไว้

มันน่าชมสมกันนี้กระไร

อ้ายพลายงามความรู้ก็เลิศชาย

อย่าเสียใจว่าได้กับต่ำศักดิ์

เป็นหัวหมื่นมหาดเล็กเด็กชา

ก็ขอบใจหนักหนาเจ้าเชียงใหม่

จะขอสร้อยฟ้าให้กับอ้ายพลาย

ลูกสาวเจ้าเชียงใหม่ก็เฉิดฉาย

จะได้เป็นสุขสบายทั้งสองรา

อ้ายพลายงามก็รักเหมือนลูกข้า

จงนึกว่าเราทั้งสองเกี่ยวดองกัน

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๐)

พระเจ้าเชียงใหม่เองก็ทรงเสียพระทัยเช่นกัน เพราะพระองค์ไม่คิดว่า พระราชธิดาของพระองค์จะถูกลดฐานะจาก “เจ้า” ลงไปเป็นภรรยาของขุนนาง แม้พลายงามจะเป็นขุนนางคนสำคัญของอยุธยาก็ยังมีฐานะเป็น “ข้า” อยู่ดี ดังพระราชดำริของ

พระเจ้าเชียงใหม่ว่า

เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังรับสั่งขอ
เสียดายศักดิ์สุริยวงศ์พงศ์พันธุ์
นึกถึงสร้อยฟ้านิจจาเอ๋ย
ครั้นชดก็จะต้องเบื่องบาบา

รับทศทอฤทัยให้ไหวหวั่น
อดอันมิใคร่ออกซึ่งวาทา
ไม่ควรเลยจะระคนลงปนข้า
จึงกราบทูลพระกรุณาด้วยจำใจ

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๐)

พระพันวษาตั้งพระทัยจะยกสร้อยฟ้าให้เป็น “เมียพระราชนาน” แก่พลายงาม
เมียพระราชนานเป็นตำแหน่งเมียสำคัญและสูงสุดตามกฎหมายในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น ความตามพระราชดำรินี้มีความว่า

อย่าเลยอ้ายพลายงามมีความชอบ
พร้อมสรรพเคหาแลข้าไท
ได้นึกอยู่ว่าจะดูหาเมียให้
ปล่อยไว้ฉวยได้คนระยำ
มันก็เป็นจมนไวยวรรณารถ

ได้ประกอบยศศักดิ์เป็นไหนไหน
แต่ยังไม่มีเมียจะถือน้ำ
เราจะได้เลี้ยงชุบอุปถัมภ์
มันจะทำเสื่อมเสียวิชาดี
หัวหมื่นมหาดเล็กใช้อยู่ใกล้ที่

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๖๘)

ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ข้าราชการทุกคนที่เข้าร่วมพิธีถวายสัตย์
จะมีภรรยาที่มีตำแหน่งสูงสุดของตนเข้าร่วมพิธีด้วย ทั้งปรากฏในเหตุการณ์ต่อมาว่า เมื่อ
สร้อยฟ้าได้เป็นภรรยาของพลายงามแล้ว นางก็ได้ทำหน้าที่ “ถือน้ำ” ร่วมกับพลายงาม
เสมอมา ดังในคำกล่าวของพลายงามที่กล่าวกับขุนแผนเมื่อขุนแผนมากล่าวโทษว่า
พลายงามเบียดสีศรีมาลา เพราะถูกเสน่ห์ของสร้อยฟ้าว่า

ถึงสร้อยฟ้าหล่อนก็ว่าอยู่ในคำ

ทั้งให้ถือน้ำทุกปีมา

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๓๐๗)

นอกจากสร้อยฟ้าจะสูญเสียอัตลักษณ์ทางสังคม คือ ถูกลดฐานะจาก “เจ้า”
มาเป็น “ข้า” แล้ว ในฐานะของความเป็นภรรยา นางก็เป็นภรรยาที่ไม่มีภรรยาที่สามีรัก
และปรารถนามากนัก แม้วานางจะเป็น “ภรรยาพระราชนาน” ก็ตาม ความข้อนี้นี้ สร้อยฟ้า

ก็ทราบและยังได้กราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า

ประการหนึ่งผู้ซึ่งจะเป็นผู้	มิใช่ตัวเขาสมัครรักใคร่ซ้ำ
ปรทานไปถ้าเขาไม่มีเมตตา	ก็จะพาลด่าว่าเอาตามใจ
แม่นจะทำย่ำยีถึงดีตบ	จะสู้รบหลบหนีไปไหนได้
ตัวคนเดียวตกอยู่ในหมูไทย	จะพึงใครยามยากลำบากกาย
จะได้แต่ร้องไห้ไปจนม้วย	แม่พ่อพอจะช่วยก็ห่างหาย
ไหนจะอยู่ไปตลอดคองวอดวาย	นางพุมพายชลนาโคกาลัย

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๗๒)

พลายงามมีภรรยาที่เขารักใคร่และพึงพอใจอยู่แล้ว คือ ศรีมาลา การอยู่ในฐานะภรรยาของพลายงามจึงเป็นภรรยาที่พลายงาม “จำใจรัก” และอยู่ในฐานะภรรยาจริง ดังที่พลายงามเองก็ยอมรับว่า “ศรีมาลาข้าก็ให้เป็นเมียหลวง” (หน้า ๓๐๗) ฉะนั้นสร้อยฟ้าจึงเป็นภรรยาจริงและได้รับการเย้ยหยันจากศรีมาลาผู้เป็นภรรยาหลวง ดังความว่า “ข้าวงศรีมาลาผัวรักมักยืมเย้ย” (หน้า ๒๖๔) อยู่เนื่อง ๆ

ความเป็น “คนพลัดถิ่น” ของสร้อยฟ้ายังทำให้สร้อยฟ้าไม่เป็นที่เอ็นดูและรักใคร่จากคนในครอบครัวของพลายงามอีกด้วย นับตั้งแต่นางทองประศรี ขุนแผน และพลายชุมพล

นางทองประศรีในฐานะญาติผู้ใหญ่ของพลายงาม นางได้เลี้ยงดูพลายงามมาตั้งแต่เล็กและมีบทบาทเป็นครูของพลายงามด้วย นางได้อยู่ร่วมบ้านกับพลายงามพร้อมกับได้เลี้ยงดูพลายชุมพล ฉะนั้น นางจึงเป็นผู้มีอำนาจมากอยู่ในบ้านทั้งยังมีนิสัยชอบด่าทอคนทั่วไป เมื่อสร้อยฟ้ามาเป็นหลานสะใภ้และมาเป็นคนใกล้ชิดของพลายงาม สร้อยฟ้าจึงถูกด่าทอและเปรียบเปรยด้วยถ้อยคำที่ทำให้สร้อยฟ้ารู้สึกเจ็บใจและโกรธอยู่เสมอ ดังความเมื่อสร้อยฟ้าทำขนมเบี้งแล้วทำไมได้ดีจึงโกรธเทเบี้งทั้งและทุบกระทะให้แตก นางทองประศรีจึงด่าว่า

ทองประศรีร้องว่าอิหว่าลาว	ทำลาวเจียวอิหมาชี้เรือนเบี้อง
เทเบี้งแกล้งให้เปราะละอะทั้งเรือน	กระทะกระทย่อยด้อยเกลือนลาวจัญไร

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๖๖)

หรือ

ท่านอย่าว่าเหมาเปรียบเปรย

ก็เพราะมึงอิงฉาวอีลาวโลน

อีเจ็ดร้อยเหมาเปื้อนเหล็กอีรัก

เหวยอีลาวปากคอมันหนกนก

ร้องตะโกนก้องบ้านอีคานหัก

ทำอีก็ยังมีฉาวอีลาวดอน

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๖๘)

การด่าทอของทองประศรีจะเป็นการด่าทอที่ได้มีประเด็นสำคัญมากนัก แต่จะด่าทอโดยกล่าวถึงเชื้อชาติของสร้อยฟ้าเสมอและมักจะมียัยของการแสดงความหมิ่นแคลนเชื้อชาติของสร้อยฟ้าด้วย

ส่วนขุนแผนนั้นแสดงความไม่ชอบสร้อยฟ้าด้วยสาเหตุว่า ขุนแผนเป็นผู้มีความกตัญญูทเวที่ต่อพระพิจิตรและนางบุษบาเป็นอย่างยิ่ง ด้วยพระพิจิตรและนางบุษบาเป็นผู้ที่เคยช่วยเหลือขุนแผนไว้ยามเมื่อขุนแผนต้องโทษเป็นกบฏ ขุนแผนจึงสำนึกถึงบุญคุณข้อนี้ของพระพิจิตรและนางบุษบา ทั้งเคารพรักพระพิจิตรและนางบุษบาเสมือนว่าเป็นบิดามารดา เมื่อขุนแผนจับได้ว่าพलयงมแอบเข้าห้องศรีมาลาซึ่งเป็นลูกสาวของพระพิจิตรและนางบุษบา ขุนแผนจึงขอมันศรีมาลาให้กับพलयงม ฉะนั้น เมื่อพระพันวษาจะพระราชทานสร้อยฟ้าให้พलयงม ขุนแผนจึงกล่าวทูลทัดทาน แต่พระพันวษาไม่ทรงฟังข้อทัดทานนั้น สร้อยฟ้าจึงได้มาเป็นลูกสะใภ้ที่ขุนแผนไม่ผู้พอใจนัก ด้วยเกรงว่า สร้อยฟ้าจะมาทำให้ศรีมาลาซึ่งเป็นลูกสะใภ้ที่ขุนแผนรักใคร่และมีเมตตาจะเดือดร้อน ข้อกริ่งเกรงข้อนี้ของขุนแผนเป็นความจริงขึ้นเมื่อสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ให้จมนั้ไวยฯ หลงใหลและทูปตีศรีมาลา ขุนแผนจึงเป็นฝ่ายศรีมาลาอย่างเต็มที่

พलयงมพลเป็นลูกชายอีกคนหนึ่งของขุนแผนกับแก้วกิริยา ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ไม่ชอบสร้อยฟ้า พलयงมพลยังเป็นเด็กอายุประมาณ ๗ ปี อยู่กับทองประศรีที่บ้านของจมนั้ไวยฯ พलयงมพลจะรักและสนิทสนมกับศรีมาลาพี่สะใภ้ซึ่งเป็นคนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน เมื่อสร้อยฟ้าทะเลาะกับศรีมาลาจนถึงขั้นจะทำร้ายกัน พलयงมพลได้เข้าไปห้ามและถูกสร้อยฟ้าผลักตกลง ทั้งเมื่อสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ให้จมนั้ไวยฯ หลงใหลและทูปตีศรีมาลา พलयงมพลเข้าห้ามจึงถูกลูกหลง ถูกเขี่ยหนีไปด้วย เป็นเหตุให้พलयงมพลหนีไปหาขุนแผนเพื่อแจ้งเรื่อง ภายหลังได้คบคิดกับขุนแผนเพื่อจะแก้แค้นจมนั้ไวยฯ กับสร้อยฟ้า

จะเห็นได้ว่า การเป็นคนพลัดถิ่นของสร้อยฟ้าทำให้นางสูญเสียอัตลักษณ์ทางสังคม คือ ถูกลดฐานะจาก “เจ้า” มาเป็น “ข้า” แม้จะอยู่ในฐานะ “เมียพระราชทาน” แต่ในความเป็นจริงนางมาอยู่ในฐานะภรรยารองและถูกหมิ่นแคลนเรื่องเชื้อชาติที่เป็นลาว จึงเป็นที่รังเกียจของคนในครอบครัวของสามี

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

การเป็นคนพลัดถิ่น นอกจากจะสูญเสียอัตลักษณ์ทางสังคมแล้ว อาจสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกด้วย ดังเช่นสร้อยฟ้า นางเป็นราชธิดาของพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองและแตกต่างจากวัฒนธรรมของอยุธยา ตั้งแต่การแต่งกาย อาหารการกิน และการปฏิบัติตน เมื่อสร้อยฟ้าต้องมาเป็นภรรยารองของขุนนางอยุธยา สร้อยฟ้าจึงต้องปรับตัวมาก เพราะต้องเข้าอยู่ในวัฒนธรรมของคนอยุธยา สร้อยฟ้ามีคู่แข่ง คือ ศรีมาลาซึ่งเป็นภรรยาหลวงและเป็นภรรยาที่สามีรักใคร่ชอบพออยู่แล้ว พื้นเพเดิมของศรีมาลา คือ ลูกสาวของขุนนางเมืองพิศิตรที่มีวัฒนธรรมใกล้เคียงกับอยุธยา ฉะนั้น ศรีมาลาจึงแทบไม่ต้องปรับตัวเลย ไม่ว่าจะเป็นฐานะทางสังคมหรือทางวัฒนธรรม ต่างกับสร้อยฟ้าที่ถูกลดฐานะทางสังคมแล้วยังต้องละทิ้งวัฒนธรรมเดิมของตนเพื่อเข้าสู่วัฒนธรรมใหม่ด้วย

บทพิสูจน์การเข้าสู่วัฒนธรรมใหม่ของสร้อยฟ้า คือ วัฒนธรรมเรื่องการทำอาหาร จมื่นไวยฯ เป็นผู้สั่งให้ภรรยาทั้งสองคน คือ สร้อยฟ้ากับศรีมาลาเป็นผู้ทำขนมเบื้อง (ไทย) มากินกัน จมื่นไวยฯ คงไม่ทันคิดว่า การทำขนมเบื้องเป็นการทำอาหารที่ยาก โดยเฉพาะผู้ที่ไม่เคยฝึกหัด ดังมีคำพังเพยว่า “ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก” ซึ่งมีความหมายว่า “การทำ (พูด) ด้วยปากไม่ยากเท่าการกระทำจริง” ทั้งสร้อยฟ้าและศรีมาลาต่างก็รีบจัดทำขนมเบื้อง ดังความว่า

สร้อยฟ้าศรีมาลาว่าเจ้าคะ

ด้อยไขใส่น้ำตาลที่หวานดี

ศรีมาลาละเลงแผ่นบางบาง

สร้อยฟ้าไม่สันทิดอึดอัดใจ

ตั้งกระทะก่อไฟอยู่อิงมี

แบ่งมีเอามาปรุงกุ้งสับไป

ชะใส่จานวางออกไปให้

ปามแบ่งใส่ใ้ให้น้ำหนาสิ้นดี

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๖๕)

ขนมเบื้องของศรีมาลาเป็นขนมเบื้องแผ่นบาง ๆ แบ่งหนาบางเสมอกัน เพราะ

ศรีมาลาได้รับการฝึกหัดมาเพื่อทำอาหารของคนในถิ่นนี้ แต่สร้อยฟ้าไม่เคยฝึกหัดเนื่องจากไม่ใช่อาหารในวัฒนธรรมของตน และตนไม่เคยได้รับการฝึกหัดการทำอาหาร ซึ่งเป็นหน้าที่ของภรรยาขุนนางแห่งกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้น ขนมห้างของสร้อยฟ้าจึงเป็นขนมห้างที่มีแป้งหนา ทำให้ขนมห้างไม่กรอบและไม่อร่อย สร้อยฟ้าจึงถูกเย้ยหยันจากพลายชุมพลและทองประศรีว่า

พลายชุมพลจึงว่าพี่สร้อยฟ้า

พระไวยตอบว่าหนาหนาดี

ลาวทำขนมแป้งผัดเมืองไทย

ชะม่วนเข้ามาเท่าขาบ

ทำขนมแป้งหนาเหมือนแป้งจี

ทองประศรีว่ากูไม่เคยพบ

แผ่นผ้อมันกระไรดังต้มกบ

พลายชุมพลคั้นหรรพหัวรอไป

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๓๖๕)

พลายชุมพลเป็นเด็กจึงแสดงกิริยาเย้ยหยันโดยการหัวเราะ แต่นางศรีมาลาซึ่งเป็นคู่แข่งคนสำคัญกับบ่าวไพร่คนอื่น ๆ เพียงแต่ “ฝ่ายนางศรีมาลาชายตา ดูทั้งข้าไท ยิ้มอยู่ไม่มึงได้” (หน้า ๓๖๖) แต่ก็ทำให้สร้อยฟ้าโกรธมาก เพราะคิดว่า เป็นการเย้ยหยันที่นางไม่สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ได้

แม้ว่าสร้อยฟ้าจะสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องอาหารการกินแล้ว แต่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกสิ่งหนึ่งที่สร้อยฟ้ายังคงรักษาไว้ก็คือ การสยายผมลงเช็ดเท้าสามีเพื่อเป็นการแสดงความเคารพสูงสุด วัฒนธรรมนี้เป็นวัฒนธรรมของหญิงชาวล้านนาพึงปฏิบัติต่อสามีเมื่อต้องลาจากสามีไปไกล สร้อยฟ้าได้กระทำการนี้เมื่อแพ้คดีและถูกเนรเทศให้กลับไปเชียงใหม่ นางจึงไปขอขมาลาโทษจมน้ำไวยฯ ดังความว่า

แต่น้ำใจอาลัยด้วยความรัก

น้ำตาไหลนองสองมือฟาย

พ่อเจ้าประคุณของเมียแก้ว

พ่ออยู่ตืออย่ามีซึ่งโรคา

ยิ่งหักยิ่งพ่นด้วยขวัญหาย

สยายผมลงเช็ดกับบาทา

จะจากวันนี้แล้วไม่เห็นหน้า

ให้ชันษาอายุพ่อพันปี

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๓๗๒)

การสยายผมตนเองลงเช็ดเท้าสามีนี้เป็นแสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสร้อยฟ้าและเป็นการกระทำครั้งสุดท้ายที่สร้อยฟ้ากระทำแก่สามี

การสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทำให้คนพลัดถิ่นต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ หากคนพลัดถิ่นเหล่านั้นปรับตัวไม่ได้ อาจส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนได้เช่นเดียวกับสร้อยฟ้า

การแย่งชิงพื้นที่ : การทำเสน่ห์

เมื่อคนพลัดถิ่นได้เข้าไปในพื้นที่ใหม่ซึ่งมีเจ้าของพื้นที่ครอบครองอยู่แล้ว คนพลัดถิ่นเหล่านั้นต้องเข้าไปแย่งชิงพื้นที่เพื่อที่ตนจะได้มีพื้นที่บ้าง สร้อยฟ้าก็เช่นกัน นางเข้าไปสู่บ้านของจมนั้ไวยะ ในฐานะภรรยาพระราชทาน วันที่นางเข้าไปในบ้านของจมนั้ไวยะ นั้นเป็นวันแต่งงานของจมนั้ไวยะ กับศรีมาลา วอของสร้อยฟ้ามาถึงบ้านของจมนั้ไวยะ ขณะที่จมนั้ไวยะ กับศรีมาลากำลังดักบาตรร่วมกัน ดังความว่า

เจ้าสร้อยฟ้าถึงบ้านแหวกม่านมอง เห็นผัวเมียประคองขันข้าวใส่
ให้เคื่องขุ่นงุ่น่านทะยานใจ แล้วกัดฟันมันไว้ไม่ถ่วงวายฯ

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๑๘๗)

ภาพที่สร้อยฟ้าได้เห็น คือ ภาพของสามีและภรรยาที่กำลังร่วมกันดักบาตร ซึ่งเป็นนัยสำคัญแสดงให้เห็นว่า จมนั้ไวยะ กับศรีมาลาประกาศให้สังคมรับรู้ ว่า เขาทั้งสองจะร่วมเป็นบุคคลเดียวกัน ทั้งการดักบาตรแสดงว่าทั้งสองคนประสงค์จะร่วมทำบุญเพื่อจะครองคู่กันไปในชาติหน้าอีกด้วย ฉะนั้น ภาพที่สร้อยฟ้าได้เห็นจึงเป็นภาพที่ทำให้สร้อยฟ้ารู้สึกโกรธเพราะรู้ว่าสัญญาแห่งการแย่งชิงพื้นที่ได้เริ่มขึ้นแล้ว

เมื่อสร้อยฟ้าได้เข้ามาอยู่ในบ้านของจมนั้ไวยะ ในฐานะภรรยาพระราชทาน แต่โดยพฤตินัยแล้ว สร้อยฟ้ารู้ว่า ตนเองมีฐานะเป็นรองศรีมาลาทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความรักจากสามี ความเมตตาเอื้อเอ็นดูจากญาติผู้ใหญ่หรือความเคารพจากน้องชายที่ยังเด็ก ฉะนั้น เมื่อเกิดทะเลาะวิวาทกับศรีมาลาโดยที่สร้อยฟ้าเป็นผู้ก่อเรื่องขึ้นก่อน คือเป็นผู้ด่ากระหนาบกระเทียบศรีมาลา ศรีมาลาจึงด่ากระหนาบถึงปมด้อยของสร้อยฟ้าว่า

ทำไมไม่เป็นเจ้าขึ้นในบ้าน ใครขัดสนจะได้คลานมาพึ่งเจ้า
อย่าเพื่อเหยียบเสียให้ยับจนสับเงา มิได้ตีเมืองเรามาเป็นน้อย

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๗๑)

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๕ (๒๕๕๖) ฉบับที่ ๑ ๑๐๓

สร้อยฟ้าถูกศรีมาลาตำหนิว่าเป็นเมียเซลดและเป็นเมียน้อย จึงได้ตำ
ศรีมาลาถึงเรื่องที่พลายงามและศรีมาลามีความสัมพันธ์กันก่อนแต่งงาน ว่า

จริงอยู่คะข้ามันเซลดเมือง

อย่ายกเรื่องเลยเขาลือออกอื้อฉาว

พอกองทัพไปถึงอิงเกรียวกราว

ค่าลงเขาจับฉาวที่ในเรือน

ทัพกลับก็จับเซลดซ้ำ

ช่างปิดจำความร้ายให้หายเงื่อน

สงวนพรหมจารีมิต้องเตือน

พอดึกหนอยก็ค่อยเคลื่อนขึ้นไปเอง

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๗๒)

ศรีมาลาระับความโกรธไม่ได้และเป็นผู้เริ่มที่จะใช้กำลังทำร้ายสร้อยฟ้า แต่
พลายชุมพลเข้ามาห้ามโดยอุดหนุนสร้อยฟ้าไว้ สร้อยฟ้าจึงผลักพลายชุมพลจนพลายชุมพล
เสียหลักตกลงได้รับบาดเจ็บ ทองประศรีโกรธที่หลานรักได้รับบาดเจ็บ จึงออกมาว่า
ตำว่าสร้อยฟ้า จนจมน้ำตาย กลับมาจากในวังจึงได้ลงโทษสร้อยฟ้าโดยการเฆี่ยนตี

การที่สร้อยฟ้าถูกจมน้ำตาย เฆี่ยนตีในวันนี้ สร้อยฟ้ามิได้โกรธสามี แต่กลับไป
โกรธศรีมาลาที่เป็นคู่ปรปักษ์ เพราะเมื่อศรีมาลาเล่าเรื่องการทะเลาะกันนั้น ศรีมาลาเล่า
ในมุมมองของตัวเอง กล่าวแต่ว่า สร้อยฟ้าว่าตนเองอย่างไร แต่มิได้กล่าวเลยว่าตนเอง
ว่าสร้อยฟ้าอย่างไรบ้าง ดังที่สร้อยฟ้ารำพึงว่า

ตัวข้าหัวเดียวกระเทียมเน่า

ทิวาเราใครหาไดยินไม่

ช่วยกันถมให้จมทุกด้านไป

ครั้นเถียงบ้างก็จะได้เข้าตบตี

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๗๔)

หรือว่า

โอ้อ่านิจจาตัวกู้อยู่

ไม่คิดเลยเมื่อพ่อพามาถวาย

จะถูกทั้งตีตำประดาตาย

แสนอายุสุดอย่างแล้วครั้งนี้

พ่อแม่อยู่ไกลไม่เหลียวเห็น

จะได้ใครผ่อนเชิญให้กูนี้

จะพึงผัวดังเอาตัวท่มอัคคี

เขาขี้เหยียบยบดังสับปลา

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๒๗๕)

จากคำรำพึงของสร้อยฟ้าข้างต้นจะพบว่า สร้อยฟ้าคิดว่าตนไม่มีพื้นที่จะอยู่เช่น

คำว่า “ตัวข้าหัวเดียวกระเทียมเงิน” หรือการที่ไม่มีผู้ใหญ่เช่นบิดามารดาคอยดูแลรักษา เหตุดังกล่าวทำให้สร้อยฟ้าคิดจะแย่งชิงพื้นที่จากศรีมาลา คือ ต้องการที่จะเป็นภรรยาที่สามีรักใคร่โปรดปราน สร้อยฟ้าจึงได้คิดที่จะทำเสน่ห์เพื่อให้จมีนไวยฯ รักใคร่ตนแต่ผู้เดียว

ผลจากการทำเสน่ห์ของสร้อยฟ้าทำให้จมีนไวยฯ หลงสร้อยฟ้าอย่างหนัก และด้วยการกลั่นแกล้งของสร้อยฟ้าทั้งจากการกระทำและคำพูดทำให้จมีนไวยฯ เสียสติ ศรีมาลา พลายชุมพลเข้าห้ามจึงถูกกลืนลงไปด้วย ทำให้พลายชุมพลหนีไปหาขุนแผน ขุนแผนจึงได้มาจัดการและเกิดเป็นศึกใหญ่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

การแย่งชิงพื้นที่ของสร้อยฟ้าในครั้งนี้เกิดขึ้นเพราะคนพลัดถิ่น คือ สร้อยฟ้า ต้องการพื้นที่ คือ ความรักจากสามีมาเป็นของตนอย่างเต็มที่ แต่ความรักของจมีนไวยฯ นั้นมีให้ศรีมาลามากกว่า สร้อยฟ้าจึงพยายามทำทุกวิถีทางไม่ว่าจะถูกตองหรือไม่ เพื่อให้ตนมีพื้นที่ที่จะครอบครองให้ได้

ผลกระทบจากการแย่งชิงพื้นที่

การแย่งชิงพื้นที่ของสร้อยฟ้าโดยการให้เงิน*ชวาททำเสน่ห์ เพื่อให้จมีนไวยฯ หลงใหลตนนั้นมิได้มีผลเพียงให้สร้อยฟ้าเป็นผู้ชนะและได้ครอบครองพื้นที่ในตอนแรกเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบทำให้บทบาทของตัวละครอื่นชัดเจนมากขึ้น ดังมีรายละเอียดดังนี้

พลายชุมพล : ภาพลักษณ์รวมของขุนแผนและพลายงาม

ช่วงสงครามแย่งชิงพื้นที่ของสร้อยฟ้ามีผลให้บทบาทของพลายชุมพลเด่นชัดขึ้น กล่าวคือ พลายชุมพลโกรธจมีนไวยฯ ที่ทุบตีศรีมาลาและตน จึงเดินทางไปหาบิดาที่เมืองกาญจนบุรี เหตุการณ์ตอนนี้คล้ายกับตอนที่พลายงามเดินทางไปหานางทองประศรี ทั้งสองเหตุการณ์แสดงให้เห็นว่า เด็กอายุ ๔-๑๐ ปีทั้งสองคนนี้เป็นเด็กที่มีความกล้าหาญ มีใจเด็ดเดี่ยวและแสดงว่าจะเป็นตัวละครเอกในตอนต่อไป หลังจากนั้นพลายชุมพลยังได้เดินทางไปหาตายายที่เมืองสุโขทัย จากนั้นได้บวชเป็นเณรเล่าเรียน

* เงิน คือนักบวชที่เป็นอลัชชี

วิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะได้เรียนไสยเวทจากลานทองของขอมดำดิน ได้ม้ากะเลียว ได้ดาบชนะไพร แล้วจึงมาร่วมมือกับขุนแผน เพื่อแก้แค้นจมีนไวยฯ เรื่องราวของพลายชุมพลในช่วงนี้คล้ายกับเหตุการณ์ที่ขุนแผนได้ติดตาม ซ้อม้า นาคุมาร (ทอง) ก่อนจะไปลักตัววันทองมาจากบ้านของขุนช้าง ภาพลักษณ์ของพลายชุมพลในทั้งสองเหตุการณ์นี้จึงเน้นย้ำให้เห็นถึงบุคลิกภาพที่โดดเด่นเพื่อเตรียมจะเป็นตัวละครเอกในตอนจะเข้าเฝ้าขอตัวต่อไป

ขุนแผน : ตัวละครยอดกตัญญู

นอกจากขุนแผนจะเป็นตัวละครเอกที่แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อย่างที่สุดแล้ว ลักษณะนิสัยที่เด่นชัดของขุนแผนอีกประการหนึ่งคือ เรื่องความกตัญญู โดยเฉพาะกับพระพิจิตรและนางบุษบา ขุนแผนเคารพนับถือพระพิจิตรและนางบุษบาประดุจบิดามารดาของตน ฉะนั้น ขุนแผนจึงรักและเอ็นดูศรีมามามาก เมื่อศรีมามาถูกจมีนไวยฯ เชี่ยนตี และจมีนไวยฯ ยังด่าทอพระพิจิตรและนางบุษบาอีกด้วย ทำให้ขุนแผนโกรธมากถึงกับตัดพ้อตัดลูกกับจมีนไวยฯ ดังความว่า

..... ตั้งแต่นั้นขาดกันจนวันตาย
ถ้าบุรุษลั้ยอย่าไปเผา ถึงชีวิตขอเจ้าจะสูญหาย
ฝีมือก็ไม่ไปกล้ำกราย หมายถึงจะเอาชีวิตกัน

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : หน้า ๓๑๓)

จากนั้น ขุนแผนจึงร่วมมือกับพลายชุมพล ให้พลายชุมพลปลอมตัวเป็นทัพมอญยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา และจะช่วยกันฆ่าจมีนไวยฯ ซึ่งเป็นลูกชายให้ได้ การกระทำของขุนแผนครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ขุนแผนเป็นตัวละครที่ยึดมั่นในความกตัญญูอย่างยิ่ง

เปרטวันทอง : แม่ที่รักและห่วงใยลูก

วันทองเมื่อต้องโทษประหาร ทำให้นางตายในสภาพที่ยังไม่พร้อมตาย ใจของนางยังเป็นห่วงผู้ที่อยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะพลายงามผู้เป็นลูกคนเดียว ทำให้นางกลายเป็นเปิร์ต เมื่อจมีนไวยฯ ต้องออกไปทำสงครามกับมอญปลอม คือ พลายชุมพลกับขุนแผน ทำให้เปิร์ตวันทองเกิดความเป็นห่วงลูก นางจึงแปลงกายมาเป็นหญิงสาวสวยเพื่อเตือนให้จมีนไวยฯ ระวังตัวเพราะศึกครั้งนี้หนักหนา นัก การมาเตือนของเปิร์ตวันทองนี้ทำให้จมีนไวยฯ ตระหนักถึงความรักและความห่วงใยที่แม่มีต่อตนมาก อีกทั้งพบบาท

ของเปรตวันทองในตอนนีทำให้เห็นว่าวันทองเป็นแม่ที่รักและห่วงใยลูกยิ่ง

พระพันวษา : พระมหากษัตริย์ผู้เที่ยงธรรม

ภาพลักษณ์ของพระพันวษาที่ปรากฏมาตลอดเรื่องขุนช้างขุนแผนมักจะเป็นภาพที่ไม่สูงส่งมากนัก เช่นเป็นผู้ที่มีอารมณ์ฉุนเฉียวง่ายและมักไม่ได้ถามเรื่องราว หูเบา และฟังความข้างเดียว แต่ภาพของพระพันวษาเมื่อเกิดกรณีสร้อยฟ้าทำเสน่ห์จะเป็นภาพของพระมหากษัตริย์ที่ฟังความรอบด้าน ให้โอกาสทุกฝ่ายได้แสดงเหตุผลและข้อเท็จจริง การตัดสินใจที่สร้อยฟ้าทำเสน่ห์จึงเป็นการตัดสินใจที่เที่ยงธรรม ผู้แพ้คดี คือ สร้อยฟ้าต้องยอมรับผิด เพราะจำนนด้วยหลักฐาน การพิสูจน์ด้วยการลุยไฟก็เป็นบทพิสูจน์ที่ยุติธรรม นอกจากนั้น ยังแสดงให้เห็นถึงความเมตตาที่พระองค์พระราชทานชีวิตให้แก่สร้อยฟ้า และชีวิตบุตรในครรภ์ของสร้อยฟ้าเพราะเห็นแก่คำพูดของศรีมาลาอีกด้วย

สร้อยฟ้า : คนพลัดถิ่นผู้เป็นตัวละครปรักขี้

ภาพของคนพลัดถิ่นน่าจะเป็นภาพของตัวละครที่น่าสงสาร ด้วยคนพลัดถิ่นจะเป็นคนที่แปลกแยกจากสถานที่และสังคมนั้น ๆ คนพลัดถิ่นจะต้องปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่ใหม่ ทำให้สูญเสียอัตลักษณ์เดิมของตน อีกทั้งอาจถูกกลั่นแกล้งและข่มเหงจากเจ้าของพื้นที่เดิมด้วย แต่ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สร้อยฟ้า ผู้เป็นตัวละครพลัดถิ่นกลับเป็นภาพของตัวละครปรักขี้อย่างชัดเจน ด้วยนางมีนิสัยที่เจ้าแค้นแสนอน ปากกล้า ชอบเอาชนะ อีกทั้งนางคบคนชั่วเป็นมิตร คือ คบกับเถนवादซึ่งเป็นพระทูล ขอบดื่มเหล้าและหว่านอมิสลินจาง นางและเถนवादจึงร่วมมือกันทำเสน่ห์ให้เจ้าน้อยชาย หลงใหลและทุบตีภรรยาหลวง คือ ศรีมาลา ทำให้ขุนแผนกับพลายงามซึ่งเป็นพ่อลูกเข้าใจผิดกันจนแทบฆ่ากันตาย และยังให้ข่าวไปดักฆ่าศรีมาลาอีกด้วย ความผิดของสร้อยฟ้าในครั้งนี้จึงใหญ่หลวงนัก ฉะนั้น เมื่อมีการพิสูจน์ความผิดโดยการลุยไฟ สร้อยฟ้าเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และจะถูกประหารชีวิต ผู้อ่านและผู้ฟังบทเสภาจะพอใจกับคำตัดสินนี้ คิดว่าเหมาะสมกับสิ่งที่นางได้กระทำลงไป คนพลัดถิ่นอย่างสร้อยฟ้าจึงมีบทบาทเป็นตัวละครปรักขี้อย่างสมบูรณ์

จากการศึกษาเรื่อง สร้อยฟ้า : ตัวละครพลัดถิ่นในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน จะพบว่า สร้อยฟ้าเป็นตัวละครพลัดถิ่น เพราะต้องจากมาตุภูมิ คือ เมืองเสียมใหม่ มาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในฐานะเป็นตัวจ่านำ นางมีสถานภาพเป็นภรรยาของขุนนาง

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๕ (๒๕๕๖) ฉบับที่ ๑ ๑๐๗

อยุธยา จึงเกิดการแย่งชิงพื้นที่ คือ ความรักใคร่จากสามีกับภรรยาหลง ด้วยนิสัยที่ชอบเอาชนะ ทำให้นางใช้วิธีแย่งชิงพื้นที่ที่ผิดศีลธรรม บทบาทคนพลัดถิ่นของสร้อยฟ้า จึงเป็นตัวละครประกอบโดยสมบูรณ์

บรรณานุกรม

ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ และเล่ม ๒. กรุงเทพฯ : ศิลปะบรรณาคาร, ๒๕๔๔.

ตรีศิลป์ บุญขจร. ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แนวโพสต์โคโลเนียล : ความเป็นมา
ลักษณะเด่น และแนวโน้ม. [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๔ สืบ
ค้นจาก <<http://www.phd-lit.arts.chula.ac.th/Download/Trisilpa2.pdf>>.

รัฐภูมิ เสนาคำ. “แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์.” ใน ว่าด้วยแนวทางการ
การศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๗.

ลิขิต กาญจนามรณ. จิตวิทยาเบื้องต้น. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๐.

